

УДК 101.1(08)
Ф 56

*Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 10 від 20.05.2021)*

Редакційна колегія:

*Александрова О.С. – доктор філософських наук, професор
Додонов Р.О. – доктор філософських наук, професор
Горбань О.В. – доктор філософських наук, професор
Додонova В.І. – доктор філософських наук, професор
Колінько М.В. – доктор філософських наук, доцент
Ломачинська І.М. – доктор філософських наук, професор
Филипович Л.О. – доктор філософських наук, професор*

Ф 56 Київські філософські студії : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 21 травня 2021 р.) : тези доповідей / за заг. ред. проф. Р.О. Додонova. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. – 370 с.

Збірник містить тези доповідей і виступів учасників Всеукраїнської наукової конференції «Київські філософські студії», яка відбулася в Київському університеті імені Бориса Грінченка 21 травня 2021 року. У поданих матеріалах висвітлено широке коло актуальних проблем сучасної гуманітаристики, зокрема таких її галузей як: філософія міста, урбаністика, історія філософії, соціальна і політична філософія, філософія культури, етика, естетика, релігієзнавство, філософія освіти, політологія тощо.

Збірник адресовано науковцям, викладачам вищої школи, аспірантам, докторантам, студентам, усім, хто цікавиться розвитком філософської думки. Матеріали подані в авторській редакції англійською та українською мовами. Відповідальність за грамотність, науковий і літературний зміст, достовірність фактів і посилань несуть автори тез.

Зміст

СЕКЦІЯ 1.

Метафізика міста. Києвознавство

<i>Інна Голубович, Фаріда Тихомірова.</i> ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУБЖАНРУ «БІОГРАФІЯ МІСТА»	10
<i>Олександр Горбань, Антон Нестеровський.</i> МІСТО ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ	13
<i>Юлія Гришина.</i> КИЇВСЬКІ СТОРІНКИ МАРІОЛОГІЇ	17
<i>Ксенія Гуржи.</i> КУЛЬТУРНО-СОЦІАЛЬНИЙ ЗМІСТ АРХІТЕКТУРНОЇ ФОРМИ МІСТА: КОНФЛІКТИ ВЗАЄМОДІЇ «ЗАХІДНОЇ» ТА «НЕЗАХІДНОЇ» МІСЬКИХ ФОРМ	20
<i>Роман Додонов.</i> «КИЇВСЬКІ ТРІБИ»	23
<i>Олег Дрегалю.</i> ТУРИСТИЧНИЙ КЛАСТЕР В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИЄВА	29
<i>Наталія Ковальчук.</i> КИЇВ – ДРУГИЙ ЄРУСАЛИМ	33
<i>Марина Колінько.</i> МІСТО ЯК ПАСТИШНА ВЕРСІЯ СПІЛЬНОСВІТУ	35
<i>Марина Препотенська.</i> ФІЛОСОФІЯ МІСТА. АНТРОПОЦЕНТРИЧНИЙ ВИМІР	39

СЕКЦІЯ 2.

Історико-філософська класика: рецепції та інтерпретації

<i>Марія Барташевич.</i> ЧОЛОВІЧИЙ ПОГЛЯД НА ЖІНОЧУ ПРОБЛЕМУ	41
<i>Віталій Брижнік.</i> ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ЯК ОДИН ІЗ КОНЦЕПТІВ ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ АРІСТОТЕЛЯ	45
<i>Елдар Гініятів.</i> СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СОЦІОЛОГІЧНУ ІНТЕРПРЕТАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА ОГЮСТА КОНТА	49
<i>Марія Дем'янюк.</i> СТРУКТУРНИЙ ПСИХОАНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ	51

*Роман Додонов,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка*

«КИЇВСЬКІ ТРІБИ»

Важливою складовою урбаністики є «метафізика міста» – стара і водночас відносно молода інтегративна галузь знань, що вивчає «дух міста», намагається виявити ті приховані смисли, що закодовані в архітектурі, геометрії вулиць і площ, граматиці міських пам'ятників. «З точки зору філософії, – пише Т.Ю. Смірнова в статті «Метафізика міста як текст», – місто – «конкретна метафізика», конкретизація (часом несвідома) метафізичних начал, кристалізація – за допомогою будівельних матеріалів – духу, фізіологічно корисна і соціально значуща колективна творчість... Метафізична сутність міста не тільки передзадана, наперед задана, але ще і має бути вгадана – вгадана не в сенсі випадкової відгадки (але не можна і випадком нехтувати), ірраціонального ворожіння, а наполегливого відгадування, коли відмова від ворожіння змінюється наполегливою допитливістю, любов'ю до Логоса» [9, с.342]. Ця настанова до свідомого пошуку смислів орієнтує дослідника на герменевтику міської історії, тобто на узагальнення біографій мешканців міста в єдиний наратив. Населення міста постає як цілісний суб'єкт, при цьому метафізика міста грає подвійну роль: з одного боку, вона сама є продуктом процесу ідентифікації городян, а з іншого, вона підтримує і підпитує міську ідентичність [2, с.129].

Питання ідентифікації населення міста пов'язане з історією його формування, з самоусвідомленням спільної долі в минулому та перспектив на майбутнє. Яке б велике місто ми не взяли [5; 6; 10], всюди ми знаходимо певний міф про його заснування, певних героїв, що стояли «біля витоків», певну форму організації міської громади. Універсальні моменти ранньої міської історії дозволяють нам провести аналогії між структуруванням населення Рима і Києва, звернувши увагу на такий феномен, як тріба.

За визначенням О.М. Чудінова, початково слово «triba» означало третину римського народу, але із збільшенням населення міста – просто частину народу, що мала свого начальника (трибуна) і власну назву [7]. У «Великому словнику іноземних слів» тріба тлумачиться як «назва однієї з трьох груп (виборчих округів), на які початково поділялось населення стародавнього Риму» [1]. Авторитетна дослідниця «Вічного міста» Ія Маяк вказувала: «Кожне покоління вчених намагається осмислити... повідомлення традиції про тріби Тіціїв, Рамнів і Луцерів, а також про 30 курій. Ще в минулому (тобто у ХІХ – Р.Д.) столітті була відзначена троїчність архаїчного Риму, яка була пов'язана, з одного боку, з «ідеальними» числами, кратними трьом, – три брами початкового міста, тріада богів, 30 міст Латинської ліги, а з іншого – з етнічною троїчністю раннього

римського населення. Ці легендарні цифрові дані були підкріплені лінгвістикою: латинські слова *tribus*, *tribuni* були співвіднесені з *tris*, *tres*» [3, с.93].

У ХХ ст. лінгвісти відмовилися від ототожнення *тріб* з чисельником «три» і стали виводити етимологію цього слова від латинського *tribuo* – «ділю, розділяю». Та й реформами Сервія Тулія у VI ст. до н.е. римська територія була поділена не на три, а на 21 (4 міських і 17 сільських) *тріб*. У 241 р. до н.е. нараховувалось вже 35 римських *тріб*, поділених на *курії*. Тому архетипова трічність структури населення Риму може бути співвіднесена хіба що з часами Ромула і перших *рексів*.

За походженням *Рамни* належали до латинян, *Тіції* – до сабіян, *Луцерії* – до етрусків. Але незважаючи на таку прив'язку, *тріби* не були етнічними спільнотами в строгому значенні цього слова. Як зазначав Авл Геллій, «говорять... *тріба*, а також *декурії* – і про місце, і про право, і про людей» [Цит. за: 4]. Не можна вважати *тріби* й мовними або конфесійними спільнотами. Це були, скоріше, родо-плем'яні форми військової та цивільної організації, які згодом отримали юридичне закріплення. Для нашої теми важливо підкреслити, що виокремлення *тріб* вказувало на більш складний, ніж однорідний античний поліс, характер організації міського населення, що зростає.

Перейдемо далі до історії Києва.

Зрозуміло, що не слід напругу застосовувати поняття «*тріба*» до опису населення цього міста, яке виникло в інші часи на іншому цивілізаційному ґрунті. Міста у східних слов'ян не мали полісного минулого, багато з них засновувались князями, тобто ініціатива йшла «згори» владної піраміди. Форми родової патріархальної демократії на Русі значно відрізнялись від римських аналогів. Тому з самого початку зафіксуємо умовно-метафоричний характер словосполучення «*київська тріба*». Це – лише аналогія, що дозволяє проінтерпретувати генезу і структуру населення стародавнього Києва. Але якщо ми зробимо наступний крок, то побачимо чимало цікавих паралелей.

По-перше, так само, як в Римі, в основі ідентичності мешканців Києва знаходимо плем'яний критерій. «Повість врем'яних літ» містить інформацію про плем'яні союзи східних слов'ян: одні з них «сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші – деревлянами, бо осіли в лісах...»; «а другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвалися сіверянами» [8]. Вочевидь, початкове населення Києва складалося з родів полян («суть поляне кияне»), але по мірі зростання чисельності городян ускладнювалася і його структура, поповнюючись вихідцями з *древлян* і *сіверян*.

По-друге, найповніша аналогія *тріб* і *курій* Рима і родо-плем'яної структури Києва прослідковується в наступному фрагменті Літопису: «Коли ж поляни жили особно і володіли родами своїми, – бо й до сих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм на своїх місцях, володіючи кожен родом своїм, – то було між них три брати: одному ім'я Кий, а другому – Щек, а третьому – Хорив, і сестра їх – Либідь. І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка нині зветься Щековицею, а Хорив – на третій горі, од чого й прозвалася вона

Секція 1. Метафізика міста. Києвознавство.

Хоривицею. Зробили вони городок і на честь брата їх найстаршого назвали його Києвом» [8]. Як бачимо, за кожним з родів закріплена певна територія та місце адміністративного «центру», на які розповсюджувалася влада засновника роду. Тобто так само, як у Римі, йдеться «і про місце, і про право, і про людей».

По-третє, як і в Римі, де латиняни воювали з етрусками та сабінянами, князі Києва здійснювали напади на сіверські та древлянські землі, брали з них дань. Вдале географічне розташування Києва на перетині шляху з Варягів у Греки та «великого степного коридору» обумовило швидке зростання міста та, відповідно, політичне піднесення Києва. Напружені відносини, навіть війни між слов'янами, не завадили київським князям мобілізувати сусідів для спільних походів проти ромеїв, хозарів, печенігів, половців. Військові загони древлян і сіверян (так само, як і варягів) тимчасово або постійно мешкали в Києві, служили київським володарям.

Отже, можна констатувати, що в період розпаду родо-плем'яного ладу та закріплення феодальних відносин в структурі населення Києва сформувалися, як мінімум, три «тріби»: полянська, древлянська і сіверянська.

Перша з них була представлена автохтонним населенням. Ще у VIII ст. *поляни* були данниками Хозарського каганату, але їм вдалося позбавитися від цієї залежності, хоч через декілька десятиліть вони потрапили в нову залежність, на цей раз від древлян. Справа в тому, що поляни не обіймали такі ж великі території, як древляни, сіверяни або інші східнослов'янські племена, тому їх сила полягала не в численності, а у зазначеному вище вдалому розташуванні Києва. Торгівля приносила полянам додаткові ресурси до звичайних слов'янських промислів. Але для розкриття всіх переваг потрібен був час. Згодом поляни складають ядро урбаністичної спільноти, беруть верх над сусідами і самі змінюють свою плем'яну ідентичність на київську, тобто міську. Сучасні історичні дослідження простежують, наскільки швидко в літописних текстах термін «поляни» був замінений словом «кияни».

Древляни, які мешкали на правому березі Дніпра південніше Прип'яті, не поступалися полянам в давності свого родоводу. Вони мали своє державне утворення зі столицею в Іскоростені, князя і дружину, брали дань з полян. Лише завоювання Олега поклали цьому край. З візантійських хронік відомо, що древляни входили до війська Олега під час походу останнього на Царгород. Древляни були конкурентами полян і використовували будь-які можливості для підсилення свого впливу. Достатньо пригадати літописний сюжет від 945 року, коли древляни вбили князя Ігора, який зажадав данини понад традиційної норми, а княгиня Ольга жорстко помстилася за смерть чоловіка, спаливши Іскоростень. Це поклато початок поступового занепаду древлян і, водночас, активної міграції їх до Києва.

Сіверяни, які дещо довше, ніж древляни, зберігали свою самість, врешті решт, також були інтегровані до киево-руської спільноти. Нащадок Рюрика Олег позбавив сіверян залежності від Хозарського каганату, запропонував їм свій захист. Характерно, що зобов'язання перед Києвом, накладені Олегом на сіверян,

були вигіднішими, ніж аналогічні древлянські. Княгиня Ольга розповсюдила на сіверян полюддя, хоч активно не втручалася в політичне життя Чернігова. В подальшому Чернігівське князівство мало свої злети та подання, втім нащадки сіверян до наших днів поповнюють населення української столиці.

«Київські тріби» були кроком на шляху інтеграції східних слов'ян в єдину киево-руську спільноту. Цей процес знайшов віддзеркалення в народному епосі – билинах про богатирів. Наприклад, Ілля Муромець (Муравленін) народився в Морівській; це – сіверські землі, сучасне село Морівськ Чернігівської області. Альоша Попович походив з Пирятина Переяславського князівства, тобто був нащадком полян, а Добриня Микитович, прототипом якого вважається реальний воєвода Добриня київських князів Святослава і Володимира, – древлян (у Коростені встановлено пам'ятник цьому билинному герою). Отже, три головних богатиря Київської Русі, хоч і були представниками трьох «київських тріб», але головне – вони служили київському князю. Тобто загальна киево-руська ідентичність приходить на зміну родо-плем'яній.

Пам'ять про історичну добу, коли походження киян з сусідніх земель і князівств ще мало значення, зберігається в назвах київських вулиць, районів, площ тощо. Зокрема, станція метро Святошин названа на честь Миколи Святоші, ченця Печерської Лаври, чудотворця, сина чернігівського князя Давида Святославовича.

Подальша історія Києва, багата на героїчні і трагічні події, призвела до остаточного перетворення аналога «тріб» на земляцтва. Після монгольської навали Київ входив до складу Великого князівства Литовського (з 1362 року), Речі Посполитої (з 1569 р.), Московського царства (з 1667 р.), Російської імперії. І кожного разу політичні зміни супроводжувалися припливом в Київ чергової хвилі чиновників, військових, духовенства. Модерна урбанізація, в якій Пантелеймон Куліш не без підстав вбачав загрозу для української національної ідентичності, призвела до нового образу Києва: поліетнічного, полікультурного, поліконфесійного.

Свій відчутний відбиток в історії міста залишили імперська й радянська доба, нетривалий період нацистської окупації. По мірі формування київського мегаполісу в орбіту його впливу потрапляла все більша територія. Окрім «втягування» населення найближчих областей, які відповідають традиційним київським «трібам», в ХХІ столітті зміна українських регіональних еліт у влади обумовила появу дніпропетровського, львівського, донецького, вінницького земляцтва Києва. Зрозуміло, що новітні тріби-земляцтва вже не концентруються навколо певного району міста. Їх представники мають рівні перед державою Україна юридичні права. Українська армія формується не за земляцьким принципом, хоч електоральна мобілізація під час парламентських чи президентських виборів має відчутний регіональний присмак. Тріби давно відійшли в минуле, і лише «розкодування» міських смислів нагадує про часи, коли визначальне значення в житті киянина мали місце його народження, приналежність до роду-плем'я, земляцькі зв'язки тощо.

Література

1. Большой словарь иностранных слов. М.: Изд-во «ИДДК», 2007.
2. Метафізика Донецька. Філософські есе. Донецьк: Донецьке відділення Наукового товариства ім Невченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012: 128-143.
3. Маяк И.Л. Рим первых царей: Генезис римского полиса. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983: 266.
4. Маяк И.Л. Римские древности по Авлу Геллию: история, право. Монография. 2-е изд. М.: Аргамак-Медиа, 2015: 335.
5. Мортон Г.В. Рим. Прогулки по вечному городу. М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2009: 512.
6. Рахматуллин Р. Две Москвы, или Метафизика столицы. М.: АСТ: Олимп, 2008: 704.
7. Чудинов А.Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. М., 1910.
8. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком). Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В. Яременка. К.: Рад. письменник, 1990: 558.
9. Смирнова Т.Ю. Метафизика города как текст. *Молодой ученый*. 2009. № 11(11): 342-344. URL: <https://moluch.ru/archive/11/815/>.
10. Хорн А. Тайны Парижа. От римской крепости до блистательной столицы. М.: АСТ, 2013: 764.